

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

ข้อความเบื้องต้น

การหาหลักฐานเพื่อประกอบ การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

๑๒. ข้อแรกที่พึงจะต้องกระทำ ในเมื่อเราจะศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายของประเทศหนึ่งประเทศใดนั้น ก็คือรวบรวมบรรดาหลักฐานซึ่งสามารถจะช่วยให้เราทราบได้ถึงข้อบังคับและระเบียบต่าง ๆ ซึ่งชุมชนในประเทสนั้นได้ปฏิบัติกันในอดีต ในบรรดาหลักฐานที่สำคัญที่สุด ตามธรรมดาย่อมจะได้แก่ตัวบทกฎหมาย ซึ่งยังคงเหลือตกทอดมาจากสมัยโบราณ กับคำพิพากษาของศาลหรือเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ของนิติกรรมในทางปฏิบัติ และหนังสือตำราที่นักนิติศาสตร์ได้เรียบเรียงขึ้นไว้ด้วย. หลักฐานเหล่านี้เป็นหลักฐานโดยตรงซึ่งย่อมใช้ประกอบเป็นเครื่องช่วยให้เราทำการค้นคว้า เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายได้. แต่หลักฐานของประวัติศาสตร์กฎหมายหาได้มีอยู่แต่เพียงเท่าที่กล่าวนี้เท่านั้นไม่. ในเมื่อเราหาหลักฐานโดยตรงไม่ได้ หรือในกรณีที่หาหลักฐานอันพึงพอใจไม่ได้ เราก็จำเป็นต้องหาสิ่งอื่นแทนหรือเพิ่มเติมโดยอาศัยการสืบสวนเก็บเอาข้อความรู้มาจากหลักฐานโดยอ้อมชนิดต่าง ๆ ซึ่งจะให้ความรู้แก่เราโดยทางอ้อมได้ถึงจารีตประเพณีและบทกฎหมายในอดีต. ในบรรดาหลักฐานโดยอ้อมเหล่านี้ ได้แก่ พงศาวดาร หรือจดหมายเหตุต่าง ๆ กับหนังสือที่เรียบเรียงขึ้นในเชิงวรรณคดีกับหนังสือที่ชาวต่างประเทศเรียบเรียงขึ้น.

บรรดาหลักฐานที่กล่าวแล้วนี้ ไม่ว่าจะมิต้นเหตุที่เกิดมาเป็นอย่างไรก็ตาม เราจะนำเอามาใช้เป็นประโยชน์ประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายได้ ก็ต่อเมื่อได้ทำการตรวจสอบดูอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อนแล้ว. เช่น ถ้าเป็นเรื่องหลักฐานโดยตรง เช่น ตัวบทกฎหมายหรือคำพิพากษาของศาล ฯลฯ จำเป็นที่จะต้องตรวจสอบให้รู้แน่ว่าวันที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานนั้นเป็นวันอันถูกต้อง และข้อความของหลักฐานนั้นเป็นข้อความที่แท้จริงไม่คลาดเคลื่อน. ถ้าเป็นหลักฐานโดยอ้อม การตรวจสอบทำนองเดียวกันนี้ก็จะต้องกระทำขึ้น

เช่นกัน. และถ้าเป็นจดหมายเหตุร้ายงานเขียนขึ้นโดยความรู้ชาวต่างประเทศ การสอบสวนก็
จำจะต้องมีเพิ่มขึ้นไปอีกว่าบุคคลผู้เป็นชาวต่างประเทศที่เรียบเรียงนั้น ได้ทำการเรียบเรียง
โดยอาศัยความรู้ที่ได้รับมาจากหลักฐานอันแน่นอน หรือว่าผู้แต่งได้กระทำแต่เพียงเล่า
เรื่องราวที่ตนได้ฟังการบอกเล่าอันไม่มีความแน่นอนที่ควรเชื่อถือ. ควรจะต้องสอบสวนให้รู้
ว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ควรเชื่อถือได้ และเป็นผู้มีภูมิความรู้ควรแก่การที่จะกระทำการวิจารณ์
ระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนที่ตนกล่าวถึงนั้นได้โดยไม่ผิดพลาด. การวิจารณ์หลักฐานต่าง ๆ
นี้ สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้วถือว่าเป็นงานชิ้นที่ยากที่สุด, ไม่ต่างอะไรกับนักกับการขัง
น้ำหนักพยาน สำหรับผู้พิพากษาที่ทำการพิจารณาคดี.

ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เราอาจจะแบ่งหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งจะพิน
ค้นหาได้ในขณะนี้ออกเป็นห้าจำพวก คือ ๑. ลายจารึก, ๒. เอกสารต่าง ๆ นับถอยหลังขึ้นไป
จนถึงสมัยอยุธยา, ๓. ประมวลบทกฎหมายที่ได้จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๓๔๘, ๔. ตั
บกฎหมายที่เกิดขึ้นภายหลังการประมวลกฎหมาย พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๓๔๘, ๕. หนังสือ
รวบรวมคำพิพากษา.

๑. ลายจารึก

๑๑. ลายจารึกซึ่งสลักอยู่บนศิลานั้น มีคุณค่าดีกว่าหลักฐานที่เป็นเอกสารเขียนด้วย
ลายมือ, เพราะโดยมากแล้วเป็นสิ่งที่จะทำให้เราทราบถึงตัวบทกฎหมายได้อย่างแน่นอน ไม่
คลาดเคลื่อนโดยเหตุที่เป็นสิ่งถาวรมั่นคง. ข้อความที่ปรากฏในลายจารึกมักจะไม่ค่อยถูก
เปลี่ยนแปลงลอคัดเขียนใหม่ เช่น ข้อความในเอกสารที่เขียนด้วยลายมือ ในสมัยโบราณผู้
บัญญัติกฎหมายย่อมจัดให้จารึกบทบัญญัติที่ตนได้ตั้งขึ้นนั้นลงไว้บนแท่งศิลา มีตัวอย่าง
ปรากฏอยู่ในประเทศบาบิโลน (ศิลาจารึกของพระเจ้าฮัมมูราบี) แลในประเทศโรมัน
(กฎหมาย ๑๒ แผ่น เป็นอาทิ), ทั้งนี้ก็เพราะเป็นวิธีที่ศิษะนิคหนึ่งสำหรับการโฆษณาเผยแพร่
กฎหมายซึ่งทุกคนจำเป็นต้องรู้ไว้ กับทั้งยังเป็นวิธีทำให้เป็นที่มั่นใจได้ว่าจะต้องมีการเคารพ
ต่อกฎหมายนั้น, และผดุงสันติความสงบเรียบร้อยให้มีในหมู่ประชาชน ทั้งนี้ก็โดยเหตุว่าการ
โฆษณานี้ ทำให้พลเมืองทั้งหลายได้รับทราบให้รู้ตัวไว้โดยชัดเจนจนถึงโทษานุโทษอันตนจะ
พึงได้รับ ถ้าหากตนขัดขึ้นฝ่าฝืนบทกฎหมายนั้น ๆ

ในประเทศไทยวิธีการสลักจารึกบทกวีหมายเช่นกล่าวนี้นี้ ได้เคยเป็นที่ปฏิบัติมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี, ดังปรากฏจากศิลาจารึกแห่งหนึ่งซึ่งค้นพบเมื่อเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ แลบัดนี้นำมาเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานกรุงเทพฯ ลายจารึกนี้ได้ สลักลงไว้บนแท่งศิลามีฐานกว้าง ๐.๖๖ เมตร และสูง ๑.๕๐ เมตร, แท่งศิลานี้มีลายจารึกอยู่ ทั้ง สองด้าน ด้านหนึ่งบรรจุคำราวห้าสิบบรรทัด ซึ่งอ่านได้ชัดบ้างไม่ชัดบ้าง ลายจารึกของแท่ง ศีลานี้ยังไม่ได้จัดการลอกคัดพิมพ์ขึ้นให้เห็นได้แพร่หลาย และจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังคงเป็นแต่ เพียงอยู่ในระหว่างการอ่านและแปลอย่างเฟิน ๆ เท่านั้น ซึ่งยังหาทำให้ให้นักประวัติศาสตร์ กฎหมายไทยในปัจจุบันนี้ได้รับประโยชน์จากลายจารึกนี้ให้สมเท่ากับที่ควรจะได้รับไม่.^(๑) ด้านหน้าของแท่งศิลานี้เป็นตอนที่มีวันเดือนปีเขียนอยู่ และบรรจุข้อความอันเกี่ยวกับ พงศาวดารกรุงสุโขทัย. เป็นที่น่าเสียดายที่ด้านนี้บังเอิญเป็นด้านที่ชำรุดที่สุด จึงสามารถอ่าน ได้แต่เพียงส่วนของประโยคต่าง ๆ แลคำโคดเดี่ยวบางคำอย่างกระต่อนกระแต่นเท่านั้น. เจ้าหน้าที่แห่งพิพิธภัณฑ์สถานเข้าใจว่าปีที่ปรากฏอยู่ในด้านหน้าของแท่งศิลานี้ คือ ปีถัดสัน ๑๒๖๖ (มหาศักราช) ที่ซึ่งตรงกับปีวอก พ.ศ. ๑๘๘๗ ถ้าเป็นเช่นนั้นศิลาจารึกแท่งนี้ก็จะมีอายุ นับถอยหลังขึ้นไปได้ถึงรัชกาลของพระยาเลอไทย, โอรสของขุนรามกำแหง. แต่การอ่าน รายนี้ยังไม่ได้ยุติจากการโต้แย้งคัดค้าน โดยตัวอักษรที่ใช้ในลายจารึกนั้นดูมีลักษณะที่ส่อให้เห็นว่า เป็นตัวอักษรที่ปรากฏขึ้นภายหลังตัวอักษรที่ใช้ในลายจารึกในรัชกาลของพระยาฤา ไทยหรือลิไทย. ผู้ทรงเรียบเรียงหนังสือไตรภูมิ เป็นโอรสและสืบราชสมบัติต่อจากพระยาเลอ ไทยเอง. ฉะนั้นในระหว่างที่กำลังรอฟังการชี้ขาดของบรรดานักโบราณคดี. เราจึงไม่ควร ถือเอาเป็นแน่นอนในเรื่องวันของศิลาจารึกนี้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มีทางที่จะคิดได้เสมอว่าศิลา จารึกนี้ คงมีอายุถอยขึ้นจนถึงสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยยังมีกษัตริย์ปกครองอยู่. แต่ทว่า กษัตริย์องค์ที่ให้อาจารึกศิลานี้นี้อาจจะเป็นเพียงกษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งขึ้นอยู่แก่อาณาจักร ออยุธยาก็เป็นได้. ถ้าหากการเป็นดังนี้ ศิลาจารึกนี้ก็คงจะไม่มีค่าแก่เท่าที่เข้าใจกันในปัจจุบัน

^(๑) หลังที่คำสอนนี้เขียนเสร็จแล้ว นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้พิมพ์จารึกฉบับนี้เพื่อ แจกในงานทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดชนะสงคราม ปี พ.ศ. ๒๔๗๘. (จารึกหลักนี้ คือ หลักที่ ๓๘, "ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัย" คุราชละเอียดใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘. หน้า ๒๘. - บก. ๒๕๔๐)

แรก แต่อย่างไรก็ดี ถึงจะไม่มีคุณค่าแก่มาคั่งคาคด ศิลาจารึกซึ่งได้ตกทอดมายังเราวันนี้ ก็ยังมีคุณค่ามากในทางประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. เพราะเป็นหลักฐานทางกฎหมายที่มีความเก่าแก่ที่สุดในบรรดาหลักฐานที่เรามีอยู่กันเวลานี้ ทั้งยังได้รักษาให้เราเห็นตัวบทกฎหมายเก่าได้โดยแท้จริง ตามที่ได้เคยเป็นอยู่ในดั้งเดิม.

๑๔. ข้อความที่เขียนอยู่ในลายศิลาจารึกนี้ คือ บทบัญญัติต่าง ๆ แห่งกฎหมายประเภทอาญา อันมีจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญในการที่จะแสดงถึงกรณีที่บุคคลจะถูกถือว่าต้องรับผิดชอบต่อผู้เสียหาย เพราะการละเมิดกฎหมายที่เกิดขึ้นจากอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งคนได้เข้าไปมีความติดต่อกันอยู่ด้วย. กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือบทบัญญัติเหล่านี้ได้กล่าวถึงกรณีต่าง ๆ อันจะต้องถือว่าเป็นการสมรู้ตามความเข้าใจกันอย่างกว้างมาก ซึ่งเคยเป็นที่เข้าใจอยู่ในครั้งโน้น, เช่น กล่าวถึงกรณีที่บุคคลผู้หนึ่งได้รับเอาทาสผู้หลบหนีมาไว้กับตนเสียโดยไม่ส่งคืนไปให้นาย หรือช่วยให้ความสะดวกแก่ทาสในการที่จะหลบหนีไป หรือกรณีที่บุคคลผู้หนึ่งได้สมัครใจยอมปล่อยให้ผู้ร้ายลักทรัพย์ที่หนีมาหลบซ่อนอยู่กับตนหนีไป หรือมิได้เข้าช่วยเหลือทำการจับกุมผู้ร้ายนั้น หรือกรณีที่บุคคลผู้หนึ่งได้ขยงให้อีกบุคคลหนึ่งทำการลักทรัพย์ ฯลฯ. ในทางที่กลับกัน บทบัญญัติในลายจารึกนี้ได้กล่าวถึงกรณีที่บุคคลซึ่งเข้าเกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิดอาจได้รับความคุ้มครองรอดจากการจะถูกฟ้องร้อง, กับยังกล่าวถึงกรณีที่บุคคลนั้นจะมีสิทธิในรางวัลเพื่อการที่ได้เข้าช่วยจับกุมตัวผู้กระทำผิดด้วย. ตามที่กล่าวนี้ย่อมเป็นที่เห็นได้ว่าบทกฎหมายในลายศิลาจารึกนั้น บัญญัติถึงแต่เพียงส่วนหนึ่งของกฎหมายอาญาเท่านั้น อันเป็นส่วนที่กฎหมายสมัยปัจจุบันบัญญัติความไว้เพียงไม่กี่มาตรา แต่ก็ในสมัยโบราณเรื่องสมรูนี่มีความสำคัญอยู่มากในทางปฏิบัติ ดังปรากฏตามกฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาซึ่งยังมีทำนองคล้ายกับที่กล่าวมานี้เป็นจำนวนมาก. ในเมื่อข้อความในลายศิลาจารึกจะได้เป็นที่รู้จักกันดียิ่งขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าเราอาจได้รับผลที่เป็นที่น่าพึงพอใจมาก เนื่องจากการที่จะทำการเทียบเคียงระหว่างบทบัญญัติที่ปรากฏในลายศิลาจารึกนี้ กับบทบัญญัติที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายเก่าอื่น ๆ ของประเทศไทย. อนึ่งลายศิลาจารึกที่กล่าวถึง ณ บัดนี้ ยังมีประโยชน์โดยที่เป็นการแสดงให้เราทราบอย่างบังเอิญเพิ่มเติมต่อไปถึงข้อต่าง ๆ ในกฎหมายครั้งสุโขทัย ซึ่งตามที่เราจะได้เห็นในต่อไป นี้ว่ามีความสำคัญอยู่มากในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย.

ศิลาจารึกอื่น ๆ นอกจากนี้, ที่พบในประเทศไทย, ได้กล่าวถึงข้อความรู้เกี่ยวกับทางกฎหมาย ไม่มากเท่าศิลาจารึกแห่งนี้ แต่กระนั้นเราจะละเอียดไม่เอาใจใส่เสียนั้นหาได้ไม่ เพราะเราอาจเก็บสะสมรวบรวมเอาความรู้ที่มีค่าได้อยู่ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายมหาชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายเอกชนจากลายศิลาจารึกต่าง ๆ เหล่านี้

๒. เอกสารสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑๕. เอกสารเขียนด้วยมือแห่งสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นคงเหลืออยู่น้อยที่สุด. ที่เป็นดังนี้ก็เพราะกรุงศรีอยุธยาถูกข้าศึกปล้นทำลายเสียอย่างร้ายแรงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ อันเป็นเหตุให้เอกสารเขียนด้วยมือซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอสมุดหลวงต้องพินาศไปเป็นส่วนใหญ่. อีกประการหนึ่งเอกสารเขียนด้วยมือนั้นมักจะเก็บไว้ให้คงทนอยู่นานไม่มีใครได้, ย่อมจะชำรุดเสียไปโดยเร็ว เนื่องจากความชื้นของอากาศ และคนโบราณไม่ทราบวิธีที่จะเก็บรักษาเช่นในปัจจุบันนี้. นอกจากนี้สำหรับเอกสารที่เกี่ยวกับกฎหมาย ยังมีเหตุเฉพาะอีกเหตุหนึ่งซึ่งทำให้เอกสารชนิดนี้ต้องสูญไป คือการประมวลกฎหมายซึ่งได้กระทำขึ้นในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ. ประมวลกฎหมายในครั้งนั้นทำให้เอกสารที่บรรจุกฎหมายเก่าแต่ครั้งก่อนนั้นกลายเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์. โดยที่ตัวบทกฎหมายนั้นได้สิ้นความสำคัญสำหรับศาล ยิ่งกว่านั้นเราจะได้เห็นในต่อไปว่า เมื่อได้มีการประมวลรวบรวมบทกฎหมายเก่าขึ้นแล้ว ได้มีประกาศว่ากฎหมายเก่าใด ๆ นอกจากที่ได้ประมวลขึ้นแล้วนั้นห้ามมิให้นำมาใช้อ้างในศาลเป็นอันขาด ฉะนั้นจึงได้เกิดมีการไม่ค่อยจะเอาใจใส่กันในอันที่จะสงวนรักษาเอกสารที่บรรจุกฎหมายเก่า ๆ ไว้. และบางทีอาจเป็นไปได้ว่ากลับมีการทำลายเอกสารนั้น ๆ เสียด้วยความจงใจอีกด้วยซ้ำ เพื่อจะไม่ให้บทกฎหมายเก่ามาปะปนสับสนกับบทกฎหมายที่ได้ตรวจชำระรวบรวมประมวลขึ้นไว้.

หอพระสมุดวชิรญาณ ได้เอกสารที่เป็นหลักฐานทางกฎหมายซึ่งแน่ใจว่ามีอายุถอยหลังขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้แต่เพียงสองฉบับเท่านั้น คือ เป็นพระราชกฤษฎีกาในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ปีขาล พ.ศ. ๒๒๔๒ ซึ่งพบที่เมืองพัทลุง, พระราชกฤษฎีกาสองฉบับนี้เขียนด้วยเส้นดินสอดำบนกระดาษข่อย มีข้อความอันเดียวกันทั้งสองฉบับ ฉบับหนึ่งเขียนเป็นภาษาไทย อีกฉบับหนึ่งเขียนเป็นภาษาเขมร ตัวบทของกฎหมายฉบับนี้ยัง

มิได้คัดลอกเอาออกพิมพ์ แต่บทกฎหมายฉบับนี้ไม่มีประโยชน์เท่าใดนักสำหรับนักประวัติศาสตร์กฎหมาย. เพราะเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับวัดในเมืองพัทลุง คือ จัดให้สังกัดคนเป็นข้าพระสำหรับทำการในวัดนั้น ๆ และห้ามมิให้ใช้ในราชการ เป็นต้น

๑๖. อนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ราชบัณฑิตยสถานพิมพ์ตัวบทของกฎสิบเอ็ดข้อ โดยให้ชื่อหนังสือพิมพ์นั้นว่า "พระราชกำหนดแก่ครั้งกรุงศรีอยุธยา" กฎสิบเอ็ดข้อนี้ได้ตราขึ้นเป็นลำดับในระหว่างระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๖๓ ถึง ๒๓๐๕ กล่าวคือ ระยะเวลาสิบห้าปีแห่งตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ต้นฉบับของกฎสิบเอ็ดข้อที่หอพระสมุดวชิรญาณจัดการพิมพ์ไว้นี้ จะว่ามีอายุนับถอยขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นหาแน่ชัดไม่, ตรงกันข้ามกลับมีสภาพซึ่งแสดงให้เห็นที่น่าเชื่อว่า เป็นแต่เพียงสำเนาซึ่งได้คัดลอกเมื่อสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง นอกจากกฎสิบเอ็ดข้อนี้ ยังได้ปรากฏอยู่อย่างครบถ้วนรวมกับบรรดาดัวบทกฎหมายที่ได้ชำระรวบรวมในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือจัดเข้าสมทบอยู่ในพระราชกำหนดเก่า. ฉะนั้นการพิมพ์กฎสิบเอ็ดข้อนี้ขึ้นก็ไม่มีประโยชน์เท่าใดนัก แต่ทว่าตัวบทของกฎสิบเอ็ดข้อที่พิมพ์ขึ้นนี้หาได้เหมือนกันทีเดียวกับตัวบทที่ปรากฏอยู่ในพระราชกำหนดเก่า ซึ่งรวบรวมไว้ในประมวลกฎหมายครั้งรัชกาลที่ ๑ ไม่ โดยข้อความในกฎที่พิมพ์ขึ้นในครั้งหลังนี้แตกต่างออกไปในส่วนย่อยบางประการ. ดังนั้นการจึงอาจเป็นไปได้ว่ากฎที่หอพระสมุดวชิรญาณได้พิมพ์ขึ้นนี้มีความเป็นอย่างเดียวกันกับกฎในพระราชกำหนดเก่า ซึ่งมีอยู่ก่อนการประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ และถ้าหากว่ากรณีเป็นจริงเช่นนี้แล้ว เราก็จะเลยมมีโอกาสทราบได้ถึงวิธีการที่บทกฎหมายต่าง ๆ แห่งกรุงศรีอยุธยาได้มารับการตรวจชำระแก้ไขเมื่อรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อีกด้วย. แต่การที่จะทราบได้เช่นนี้ก็คงจะไม่ใช่สำคัญอันใด. เรายังมีความหวังอยู่เสมอว่า การค้นคว้าในอนาคตคงจะนำเราให้พบตัวบทกฎหมายเก่าอื่น ๆ เพิ่มเติมมาอีก เพราะเป็นการเชื่อได้ยากที่ว่าบทกฎหมายเก่าจะได้พินาศสูญไปพร้อมกันหมดโดยไม่มีที่ใดเหลืออยู่บ้าง. และถ้ามีผู้ไปค้นคว้าในหัวเมืองอันอยู่ไกลจากกรุงศรีอยุธยาและที่พม่าเข้าศึกไม่ได้ไปถึงด้วย ก็น่าจะได้พบกฎหมายหรือเอกสารทางกฎหมายที่ถอยขึ้นไปจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังที่เราได้เห็นมาแล้ว ในการค้นพบพระราชกฤษฎีกาของพระเพทราชาที่เมืองพัทลุง.

๑๗. สำหรับในระหว่างนี้ เราอาจแก้ไขเรื่องที่ยังค้างไม่พบเอกสารกฎหมายเก่า ซึ่งสาปสูญไปเกือบหมดสิ้นได้ โดยอาศัยการพิเคราะห์ที่ค้นคว้าในหนังสือต่าง ๆ ซึ่งชาวต่างประเทศเรียบเรียงขึ้นไว้พลางก่อน, มีหนังสือที่ชาวยุโรปซึ่งเข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่งไว้เป็นอาทิ ราชบัณฑิตยสภาได้พิมพ์คำแปลจดหมายเหตุและรายงานต่าง ๆ ซึ่งพวกผู้แทนของบริษัทฝรั่งเศสส่งไปยังตัวการที่กรุงปารีส ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ ก็ยังได้มีการพิมพ์จดหมายโต้ตอบของพ่อค้าชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาตั้งอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้มีข้อความรู้ซึ่งเกี่ยวกับการพาณิชย์และฐานะในทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในครั้งนั้น ซึ่งนักประวัติศาสตร์กฎหมายไม่ควรจะละเลยผ่านไปเสีย.

นอกจากนี้ยังมีหนังสือกล่าวความทั่วไปต่าง ๆ ซึ่งชาวยุโรปผู้สังเกตเหตุการณ์ได้เขียนขึ้นก็มี อาทิเช่นพวกบาทหลวงและพวกทูต โดยผู้เขียนมีประสงค์จะแนะนำให้ชนร่วมชาติของตนรู้จักประเทศไทย หนังสือที่ควรแก่ความเอาใจใส่ที่สุด และมีประโยชน์ที่สุดสำหรับนักประวัติศาสตร์กฎหมาย ก็คือหนังสือที่พิมพ์ขึ้นในกรุงปารีส ค.ศ. ๑๖๕๑ (พ.ศ. ๒๒๓๔) ซีมองเดอลาลูแบร์ (Simon de la Loubère) เป็นผู้เรียบเรียง เป็นหนังสือสองเล่มชุดชื่อว่า "Du Royaume de Siam"* ผู้เรียบเรียงหนังสือนี้ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ทรงส่งมายังราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ ณ ประเทศไทย ในฐานะเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๒๘) เดอลาลูแบร์อยู่ประเทศไทยเป็นเวลาเพียง ๘๕ วัน คือ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ถึงวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. เดียวกัน แต่ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความรู้สูงและเอาใจใส่สืบเสาะและรู้จักแสวงหาความรู้จากหลักฐานที่ดี ๆ จึงเป็นเหตุให้ข้อความต่าง ๆ ที่เขียนแนะนำให้ความรู้ไว้ในหนังสือของท่านนั้น โดยมากเป็นข้อความที่แน่นอนและตรงกับความจริง อนึ่งเนื่องจากเดอลาลูแบร์เป็นนักนิเวศศาสตร์ด้วย ฉะนั้นโดยเหตุนี้ ท่านจึงได้เอาใจใส่ในระเบียบ

* ฉบับแปลภาษาไทย สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) *จดหมายเหตุเดอลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, ๒๕๑๐. -ปก. ๒๕๔๐.

การทางกฎหมายของประเทศไทยยิ่งกว่าผู้แต่งหนังสืออื่น ๆ ในหนังสือของท่านผู้นี้เองที่เราจะสามารถพบข้อชี้แจงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายมหาชนและเอกชนในสมัยกรุงศรีอยุธยา.

๓. ประมวลกฎหมาย

จุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๓๔๘)

๑๘. ณ บัดนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งได้ออกประกาศใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาได้ถูกข้าศึกทำลายยับเยินลง และนครหลวงของประเทศไทยได้ย้ายลงมาตั้ง ณ กรุงเทพฯ แล้ว บทกฎหมายที่ใช้กันอยู่ในครั้งนั้น ก็ยังต้องอาศัยเอกสารกฎหมายต่าง ๆ ที่เหลือรอดพ้นมาได้จากการทำลายนั้นอยู่อีกเป็นเวลานาน และเป็นที่น่าเสียดายที่เอกสารกฎหมายเหล่านี้จะได้ลอคัดกันเนื่อง ๆ มา เพื่อสนองความต้องการของศาล. เอกสารที่ว่านี้คงบรรจบไว้แต่เพียงส่วนน้อยของตัวบทกฎหมายที่ได้ใช้อยู่ในขณะกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึก ตามพระราชกำหนดใหม่ ข้อที่ ๒๘ กล่าวว่าบทกฎหมายเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาได้สูญไปมาก, ในบทกฎหมายเก่าหรือสืบส่วนจะมีคงเหลืออยู่ก็แต่เพียงส่วนเดียวเท่านั้น เพื่อแก้ไขกำจัดความบกพร่องอันนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงทำการวินิจฉัยต่าง ๆ ในทางกฎหมายไว้ โดยทรงอาศัยมูลอำนาจธิปไตยของพระองค์เองบ้าง ทรงอาศัยหลักฐานที่ได้จากการสืบสวนฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ มีอาทิผู้ได้เคยอยู่ในคณะตุลาการศาลแต่ครั้งเดิม ๆ มาบ้าง อย่างไรก็ตามก็ดี กฎหมายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในครั้งนั้น ยังคงอาศัยบทกฎหมายต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาเป็นบรรทัดฐานสำคัญอยู่ แต่มีข้อที่ควรสังเกตว่ากฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยานั้น อย่างน้อยก็ได้มีบางส่วนที่มีได้มีความกลมกลืนตรงกันกับความคิดเห็นจารีตประเพณีและความต้องการใหม่ ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น บรรดาบัญญัติของกฎหมายที่เห็นกันว่าถูกต้องดีแล้วในครั้งก่อนโน้น ครั้นมาในครั้งนี้มีผู้ที่มีความคิดสุขุมละเอียดยิ่งขึ้นอาจเห็นไปว่าบัญญัตินั้น ๆ เกิดขัดไม่ถูกต้องกับหลักความยุติธรรมก็ได้ ความไม่ถูกต้องตรงกันระหว่างบทกฎหมายลายลักษณ์อักษรเดิม กับความคิดเห็นในชั้นใหม่ครั้งนั้นได้เป็นที่ปรากฏขึ้น มีอาทิในคดีฟ้องหย่าเรื่องหนึ่งซึ่งอำแดงป้อมฟ้องหย่าจากนายบุญศรีช่างเหล็กหลวง นายบุญศรีได้ต่อสู้คดีไม่ยอมให้มีการบังคับให้

หย่า โดยอ้างว่าอำแดงป้อมภรรยาของตนได้ทำชู้กับนายราชาอรรด แต่ศาลได้พิพากษาให้ การสมรสขาดจากกันได้ตามที่อำแดงป้อมฟ้อง โดยอาศัยการพิจารณาคดีตามบัญญัติแห่งบท กฎหมายบทหนึ่งซึ่งมีความว่า "ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้" นายบุญศรีได้นำเอาคดีขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงเห็นด้วย ตามฎีกา ว่าความจริงคำพิพากษาของศาลนั้นเป็นการขัดกับหลักความยุติธรรม พระองค์ทรง สงสัยจะบังคับกฎหมายที่ศาลได้ยกขึ้นใช้ว่า จะเป็นฉบับที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน จึงมีพระบรม ราชโองการให้เทียบข้อความในฉบับกฎหมายที่ศาลยกมาใช้กับข้อความในฉบับกฎหมาย อีกสองฉบับ ซึ่งฉบับหนึ่งรักษาไว้ที่หอสมุดของหลวง อีกฉบับหนึ่ง ณ ข้างที่ แต่การ เทียบนี้คงทำให้เห็นว่าตัวบทในเอกสารกฎหมายทั้งสามฉบับนี้ มีความถูกต้องตรงกันมิได้ คลาดเคลื่อนต่างกันแต่อย่างใด ดังนี้จึงทำให้เป็นที่เห็นว่ามิบทบัญญัติของกฎหมาย ที่มีได้เป็น การเหมาะสมกับสภาพของจารีตประเพณีที่มีอยู่ในครั้งนั้น.

เนื่องจากการร้องถวายฎีกาของนายบุญศรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน จึงมีพระ ราชโองการตราให้จัดการตรวจชำระสะสางโดยทั่วไปซึ่งบรรดาบทกฎหมายทั้งปวงที่มีอยู่ใน หอหลวงนั้น เมื่อจุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๙) พระองค์ได้ทรงมอบหน้าที่การตรวจชำระ บทกฎหมายในครั้งนั้นแก่กรรมการคณะหนึ่งรวม ๑๑ นาย เป็นอาลักษณ์ ๔ นาย ลูกขุน ๓ นาย และราชบัณฑิต ๔ นาย

๑๕. เพื่อประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เป็นการจำเป็นที่จะต้องทราบ ให้แน่ชัดถึงอำนาจหน้าที่ของผู้ตรวจชำระบทกฎหมายว่า บุคคลเหล่านี้ได้รับอำนาจให้ทำการ ปรับปรุงหรือตัดทอนลงเช่นใดบ้างแก่ตัวบทกฎหมาย ซึ่งตนได้รับมอบหมายมาให้ทำการ ตรวจ ในประกาศพระราชปรารภ ซึ่งปรากฏอยู่ในเบื้องต้นของกฎหมายฉบับหลวงทุก ฉบับที่ได้จัดทำขึ้นเนื่องจากการตรวจชำระครั้งนั้น และซึ่งในต่อมาก็ได้คัดมาไว้ในเบื้องต้น ของฉบับพิมพ์ มีข้อความกล่าวถึงแนวซึ่งกำหนดไว้ให้แก่คณะกรรมการเป็นเนื้อความดังนี้ "ให้กรรมการชำระพระราชกำหนดบทพระโอยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระ ธรรมศาสตร์ไปให้ถูกถ้วนตามบาลีและเนื้อความ มิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็น เหล่าเข้าไว้แล้วทรงชำระตัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาค้นนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้."

วิเคราะห์ตามข้อความสำคัญตอนนี้แล้วจะเห็นได้ว่า คณะกรรมการมีหน้าที่สำคัญ ในอันที่จะจัดวางลำดับตัวบทกฎหมายที่มีอยู่แล้ว ให้เข้าระเบียบ กับตัดทอนส่วนที่ซ้ำกัน ออก และเลือกคัดเอาส่วนที่บัญญัติความขัดแย้งกันทิ้งเสีย งานของคณะกรรมการนี้จึงหาได้ เป็นแต่เพียงหาทางที่จะซ่อมแซมเติมส่วนที่ขาดตกบกพร่องของตัวบทเดิมให้ครบถ้วนเท่านั้น ไม่ ยังจะต้องแก้ไขบทกฎหมายให้ดีขึ้นด้วย ในขั้นแรกก็คือจัดทำให้มีทางสำหรับค้นหาตัว บทกฎหมายได้ง่าย เพื่อความสะดวกแก่ศาล ในอันที่จะค้นคว้านำเอามาวิเคราะห์ ประกอบการพิจารณาบรรดคดี อีกประการหนึ่งก็คือจัดการประสานเกี่ยวแก่น้อยความในตัวบท กฎหมายนั้นทีเดียว เพื่อตัดทอนส่วนที่มีความขัดแย้งกันอันทำให้เกิดความฉงนสนเท่ห์แก่ ศาล ในการที่จะนำเอาบทกฎหมายมาปรับกับคดีให้ถูกต้อง. อำนาจของคณะกรรมการมีอยู่ เพียงเท่านี้ แต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินหาได้ทรงมีความผูกพันว่า จำจะต้องทรงรับเอางานที่ คณะกรรมการได้จัดทำขึ้นแล้วนั้น โดยจะทรงแก้ไขอย่างไรมิได้ก็หาไม่ พระองค์ยังคงสงวน ไว้ซึ่งสิทธิที่จะทรงแก้ไขในเนื้อความของตัวบทกฎหมายที่ชำระสะสางแล้วได้อีก ตามที่จะ ได้ทรงเห็นว่าเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม.

ดังนี้ จึงเป็นที่ถือได้แน่นอน ปราศจากข้อที่จะพึงโต้แย้งใด ๆ ว่าตัวบทกฎหมายซึ่ง เราได้รับมาเนื่องจากการตรวจชำระในรัชกาลที่ ๑ นั้นหาอาจถือได้ไม่ว่า เป็นการลอกคัดที่ ถูกต้องตรงตัวบทกฎหมายเดิมซึ่งเหลือรอดมาจากการพินาศยับเยินของกรุงศรีอยุธยา และทั้ง มิใช่เพียงแต่เป็นการจัดวางตัวบทกฎหมายเดิมให้เข้าในระเบียบใหม่ด้วย. เป็นการแน่ว่าได้มี การตัดทอนและเพิ่มเติมในตัวบทกฎหมายเก่า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในจารีตประเพณี และในความคิดเห็นของประชาชน แต่ทว่า การเปลี่ยนแปลงที่สร้างขึ้นในตัวบทกฎหมายเก่านั้น โดยมากหาได้มีเครื่องแสดงไว้ให้ทราบไม่ว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นใดบ้าง. เนื่องจาก เหตุนี้จึงเป็นการพันวิสัยที่จะรับรองยืนยันว่าในส่วนบัญญัติของกฎหมายในเรื่องนั้นเรื่องนี้ ตัวบทกฎหมายได้ตกทอดมาถึงเรา โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ผิดเพี้ยนไปจากที่ เป็นอยู่แต่ครั้งดั้งเดิม. ถ้าหากเราจะถือความเฉียบขาดจริง ๆ แล้ว เราจำจะต้องถือว่าบรรดา บทกฎหมายที่ตกทอดมายังเรา โดยผ่านการประมวลบทกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ นั้น ย่อม เป็นบทกฎหมายซึ่งจะพึงเริ่มใช้กันนับตั้งแต่ปีที่กล่าวนี้เท่านั้น และไม่ก่อนขึ้นไป.

๒๐. แต่อย่างไรก็ดีเป็นการสมควรที่จะทำการสังเกตไว้บางประการซึ่งจะทำให้การถืออย่างเฉียบขาดดังกล่าวข้างต้นนั้นมีทางผ่อนผันลงได้บ้าง กล่าวคือ

๑. โดยถือเอาว่าวันปีในประกาศพระราชปรารภดังกล่าวมาข้างบนนี้เป็นวันเดียวกันกับที่คณะกรรมการได้เริ่มงาน คือ วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙ ในชั้นแรกเราจะสังเกตเห็นได้ว่าคณะกรรมการได้ปฏิบัติงานของตนเสร็จเร็วมาก เพราะตามระเบียบหลวงซึ่งได้ตกทอดมายังเรานั้นปรากฏว่าจะบับที่เขียนเสร็จก่อน อาลักษณ์ได้ทานแล้วเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๔๘ คิดเป็นเวลาประมาณ ๙ เดือนหลังจากวันเริ่มงาน และจะบับที่เขียนครั้งสุดท้าย อาลักษณ์ได้ทานแล้วเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ คิดเป็นเวลาไม่ถึง ๑๑ เดือนหลังจากวันเริ่มงาน เพราะเหตุคณะกรรมการได้ใช้เวลาอันรวดเร็วสำหรับตรวจชำระกฎหมายนี้เอง จึงได้ทำให้ยังมีบทกฎหมายที่ซ้ำ ๆ กัน และขัดกันอยู่ในบรรดาบทกฎหมายที่ได้รวบรวมประมวลขึ้นไว้. แม้คณะกรรมการจะได้มีปรารภว่าที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์ให้เป็นที่เรียบร้อยอย่างดีที่สุด เราอาจที่จะสันนิษฐานได้ว่า คณะกรรมการไม่ได้มีเวลาพอที่จะทำการสะสางบทกฎหมายเก่าได้บริบูรณ์ เช่น จะเห็นได้จากที่ได้มีบทบัญญัติของกฎหมายส่วนมากซึ่งตามสมควรแล้วน่าจะจัดให้รวมเข้าอยู่ในบทกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ที่ได้จัดแบ่งลักษณะไปตามมูลคดีในพระธรรมนูญ แต่คณะกรรมการก็ยังคงปล่อยให้บทบัญญัตินั้น ๆ แยกย้ายอยู่กระจัดกระจายและให้มีชื่อเรียกเองง่าย ๆ โดยหาได้เป็นชื่อที่มีความหมายตรงกับวัตถุประสงค์ของเนื้อความในบทบัญญัติเหล่านั้นไม่ คือเรียกกันว่ากฎหมายสามสิบหกข้อ, พระราชบัญญัติ, พระราชกำหนดเก่า, พระราชกำหนดใหม่ เหล่านี้. เราอาจจะลงความเห็นถือเอาได้ว่าบทกฎหมายเก่าซึ่งคณะกรรมการชุดนี้ได้ตรวจชำระนั้น ได้เคยแบ่งออกเป็นลักษณะต่าง ๆ มาแล้วก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และคณะกรรมการมิได้แก้ไขวิธีการแบ่งลักษณะที่เป็นมาแล้วนั้นแต่อย่างใด คงปล่อยให้เป็นไปเช่นเดิม อันเป็นวิธีการแบ่งซึ่งมีกำเนิดมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา.

๒๑. ๒. อนึ่งเราต้องสังเกตอีกว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ หาได้ทรงถือว่าบรรดาบทกฎหมายซึ่งได้ออกประกาศใช้โดยพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ มาในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นอาจเป็นบทกฎหมายที่ขัดต่อหลักความยุติธรรมไม่ แต่ทรงพระราชดำริว่าการที่บทกฎหมายได้กลายมาเป็นบัญญัติอันไม่ยุติธรรมนั้น ก็เพราะบท

กฎหมายเดิมถูกเปลี่ยนแก้ไขให้ทรามลง โดยบุคคลที่ได้มีหน้าที่รักษาบทกฎหมายนั้นเป็นคน
โลกหลงหาความละเอียดรอบคอบมาได้ จึงได้ดัดแปลงแต่งตามชอบใจเพื่อประโยชน์ของคน
ฉะนั้นในเมื่อทรงให้จัดการแก้กฎหมายเก่านี้ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงมีแต่พระราช
ประสงค์ที่จะกลับมาสู่ธรรมเนียมประเพณีเดิม ที่จะรื้อฟื้นให้ตัวบทกฎหมายคงดำรงอยู่ใน
สถานะดั้งเดิมอันแท้จริงสืบไปเท่านั้น. เหมือนดังเช่นพฤติการณ์ที่ได้เคยเกิดมีมาแล้วแก่
พระคัมภีร์ไตรปิฎก ซึ่งในทำนองเดียวกันได้เคยถูกพวกทูลจรีดไม่มีจิตศรัทธาเปลี่ยนแก้ไข
ให้ทรามลง และซึ่งต้องถูกตรวจชำระสะสางใหม่หมดจนสิ้นเชิงโดยการสังคายนาเมื่อ พ.ศ.
๒๓๑๑. ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และในความคิดเห็นของชน
ในสมัยเดียวกันกับพระองค์นั้น ถือว่าบรรดาสิ่งที่ดีตกทอดสืบมาโดยธรรมเนียมประเพณีกับ
หลักความยุติธรรมนั้นย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแยกจากกันมิได้ แม้ชาวโรมันเองก็
เห็นว่าจารีตประเพณีนั้น "เป็นบ่อเกิดอันบริสุทธิ์แห่งความยุติธรรม" ในบทต่อไปข้าพเจ้า
จะได้มีโอกาสกล่าวถึงฐานะแห่งความคิดเห็นเช่นว่านี้อีกโดยพิสดาร. การถือกันครั้งนี้ได้ดำรง
อยู่ในนานาประเทศแห่งตะวันออกไกลเป็นเวลานานกว่าในประเทศยุโรป และทำให้เรา
เข้าใจได้ถึงวิธีตั้งกฎหมายในประเทศไทย ดังข้าพเจ้าจะได้อธิบายภายหลังนี้ แต่สำหรับเราใน
ชั้นปัจจุบันนี้ก็ทราบดีว่าความรู้ความเข้าใจในเรื่องความยุติธรรมนี้อาจแปรเปลี่ยนไปได้ตาม
ประเทศและตามยุค เราจึงไม่ตกเข้าไปอยู่ในความหลงตามมูลเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าฯ ได้ทรงเข้าพระราชหฤทัยในขณะที่ทรงจัดให้มีการชำระสะสางบทกฎหมายในรัช
ชกาลของพระองค์ เราคงเชื่ออย่างมั่นคงว่าการตรวจชำระกฎหมายในครั้งนั้นเป็นการ
เปลี่ยนแปลงแก้ไขอันแท้จริงของบทกฎหมายที่มีมาแต่เก่าก่อน อันจำเป็นต้องมีขึ้นเนื่องจาก
ความผันแปรเปลี่ยนแปลงในจารีตประเพณีและความคิดเห็นของชุมชนคนไทย
ตามลำดับเวลา แต่อย่างไรก็ดี เราจะต้องเชื่อโดยปราศจากความสงสัยอีกว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงถือเอาอย่างเคร่งครัดถึงความสำคัญของจารีตประเพณีดั้งเดิม
เพราะฉะนั้นโดยเหตุเหล่านี้เราอาจลงความสันนิษฐานได้ว่าพระองค์มิได้ทรงคิดจะปฏิวัติ
ระเบียบในกฎหมายเก่าแต่อย่างใด. โดยมากพระองค์คงเป็นแต่เพียงทรงแก้ไขเล็ก ๆ น้อย ๆ
ในส่วนย่อยของกฎหมายเก่า โดยเราไม่สามารถจะยืนยันให้แน่นอนลงไปว่าพระองค์ได้ทรง
เปลี่ยนแปลงแก้ไขบทอะไรไปบ้างก็จริงอยู่ แต่เราคงถือได้เสมอว่าการประมวลบทกฎหมาย
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ ถึง ๒๓๔๘ นั้น หากได้เป็นการตัดทอนเด็ดขาดระหว่างกฎหมายในครั้งนั้น

กับกฎหมายเก่าดั้งเดิมในอดีตไม่ บทกฎหมายในครั้งนั้นคงดำเนินต่อมาตามหลักที่มีอยู่ในกฎหมายแต่ครั้งดั้งเดิมโดยมาก. อาศัยเหตุนี้จึงเป็นที่หวังว่า โดยการใช้ความระมัดระวังอย่างเต็มความสามารถและโดยการเปรียบเทียบด้วยบทกฎหมายต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว เราอาจค้นพบแนวทางดำเนินที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ของกฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้.

๒๒. ๓. ในที่สุดในการประมวลกฎหมายของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ นี้มีบทกฎหมายบางเรื่องตกทอดมายังเราพร้อมด้วยคำปรารภ ซึ่งแสดงวันที่บทกฎหมายนั้น ๆ ออกประกาศใช้ และบางครั้งก็บรรยายถึงเหตุการณ์ซึ่งเป็นเหตุให้มีการประกาศใช้บทกฎหมายนั้น ๆ ด้วยวันต่าง ๆ ในบทกฎหมายที่กล่าวถึงนี้ เราจะรับถือเองง่าย ๆ โดยไม่พิเคราะห์ให้ถ่องแท้ไม่ได้ เพราะบทกฎหมายเหล่านี้ได้ถูกลอกคัดมาหลายทอดหลายครั้ง โอกาสที่ข้อความจะต้องคลาดเคลื่อนผิดพลาดมีเป็นอันมาก ฉะนั้นจึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องค้นพิเคราะห์ให้ทราบถึงความถูกต้องของวันในบทกฎหมายเหล่านี้ในเมื่อสามารถจะกระทำเช่นนั้นได้ โดยอาศัยวิธีซึ่งบรรยายไว้ในหนังสือวิชาพิเศษ เช่น หนังสือโหราศาสตร์ เป็นต้น. เรื่องวันในกฎหมายนี้สำหรับบทกฎหมายบางฉบับมีปัญหายุ่งยากเกิดขึ้น กล่าวคือ บทกฎหมายลักษณะทาย, ลักษณะกู้หนี้, ลักษณะวิวาท และลักษณะเบ็ดเสร็จ เหล่านี้มีได้ลงวันซึ่งเป็นปีแห่งพุทธศักราช หรือมหาศักราช หรือจุลศักราช สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงให้ความเห็นว่าศักราชที่ใช้ในบทกฎหมายเหล่านี้เป็นศักราชใหม่ชนิดหนึ่งซึ่งทรงเรียกว่าศักราชกฎหมาย อันเป็นศักราชที่เริ่มขึ้นภายหลังมหาศักราช ๓๐๐ ปีพอดี (คือ ๘๒๑ ปีภายหลังพุทธศักราช) ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสจะทำการได้แย่งอย่างพิสดารได้ในที่นี้ ขอกล่าวแต่เพียงว่าความสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในข้อนี้ยังหาปราศจากความโต้เถียงไม่ เพราะเมื่อได้พิเคราะห์ดูให้รอบคอบแล้ว จะเห็นได้ว่าตามบทบัญญัติอันบรรจุอยู่ในบรรดาบทกฎหมายที่ใช้ศักราชอันแปลกนั้น แสดงในตัวเองว่าบทกฎหมายเหล่านี้มีอายุถอยหลังขึ้นไปในสมัยโบราณไกลกว่าสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงคาดหมายไว้. แต่จะเป็นอย่างไรก็ตามในเรื่องวันซึ่งปรากฏอยู่ในคำปรารภของบทกฎหมายต่าง ๆ เราไม่ควรถือเป็นหลักสำคัญสำหรับประวัติศาสตร์กฎหมาย เราอาจถือเอาได้ว่าวันในคำปรารภของบทกฎหมายนั้นเป็นวันที่เกิดมีเหตุการณ์ซึ่งบรรยายไว้ในคำปรารภเท่านั้น ฉะนั้นวันที่ปรากฏอยู่ในคำปรารภจึงมี

ประโยชน์บางประการ ซึ่งเราจะปฏิเสธเสียมิได้สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เพราะวันเหล่านี้อาจช่วยเป็นที่ทราบชัดว่า ในยุคใดของประวัติศาสตร์ปัญหาเรื่องนั้นเรื่องนี้ ได้เกิดขึ้น และในยุคใดมีการเริ่มทำบทกฎหมายขึ้นสำหรับเรื่องนั้นเรื่องนี้ แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น มาตราในกฎหมายนั้นก่อนที่เราจะรับรองว่าได้เกิดขึ้นตามวันที่ปรากฏอยู่ในคำปรารภนั้น จำเป็นที่เราจะต้องสอบสวนด้วยความระมัดระวังอย่างถี่ถ้วน ทั้งนี้ก็โดยเราต้องไม่ลืมว่าการตรวจชำระบทกฎหมายเก่านั้น มิได้กระทำขึ้นแต่จะเฉพาะในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ครั้งเดียวเท่านั้น. ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การตรวจชำระบทกฎหมายเก่าทำนองเดียวกันนี้ ก็ได้เคยมีขึ้นแล้วหลายครั้งหลายคราว ซึ่งบางคราวของการตรวจชำระยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นได้อยู่จนทุกวันนี้ คั่งเช่นที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเองก็ได้ทรงชี้ไว้ไว้ในหนังสือ ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นชื่อว่า "ตำนานกฎหมายเมืองไทย" เรามีเหตุผลต่าง ๆ อยู่ครบครันที่จะทำให้คิดว่า การตรวจชำระสะสางกฎหมายในคราวต่าง ๆ เหล่านี้คงทำให้มีการแก้ไข, การตัดแปลง, การเพิ่มเติม ซึ่งล้วนแต่จะทำให้ตัวบทกฎหมายเดิมต้องผิดเพี้ยนไปบ้างไม่มากก็น้อย. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นแก่บทกฎหมายในสมัยก่อน ที่มาถูกเปลี่ยนแปลงซ้ำขึ้นอีกในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เป็นการที่เราจะค้นคว้าให้ทราบว่า เป็นมาอย่างไรได้ยากยิ่งขึ้นไปเสียกว่าที่เราจะค้นให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในครั้งรัชกาลที่ ๑ อีก. โดยลักษณะการเช่นนี้ เราจึงตกอยู่ในฐานะที่จะปลงใจเชื่อได้โดยยากว่า บทมาตราที่บรรจุอยู่ในกฎหมายเก่านั้นจะคงรักษาลักษณะดั้งเดิมแท้จริงของบทบัญญัติเหมือนเมื่อขณะได้ประกาศออกใช้ในครั้งแรก เมื่อการมาเป็นเสียดังนี้ บรรดาวันซึ่งลงไว้ในคำปรารภตอนต้นของกฎหมาย จึงไม่เป็นหลักฐานที่จะพึงยึดถือได้แน่นอนเด็ดขาดสำหรับการวางลำดับบทบัญญัติต่าง ๆ ของกฎหมายตามลำดับเวลาที่บทกฎหมายนั้น ๆ ออกประกาศใช้.

๒๓. เพื่อสรุปความ ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า การประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ทำให้สงวนรักษาที่ชุมนุมบทกฎหมายเก่าซึ่งส่วนมากได้มีอายุลอยขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ทว่าวันที่บทกฎหมายเหล่านี้ได้ออกประกาศใช้ที่แน่นอนจริงนั้น เราไม่สามารถจะทราบได้ นอกจากวันที่ปรากฏในคำปรารภของกฎหมายบางฉบับอันเป็นวันที่เหตุการณ์ตามที่บรรยายในคำปรารภนั้นได้เกิดขึ้นเท่านั้น. ทั้งนี้ก็เพราะบทกฎหมายเก่าตามที่ได้ออกประกาศใช้ในครั้งแรกนั้น ได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขเรื่อย ๆ มาในทุกครั้งที่มีการตรวจ

ชำระบทกฎหมายนั้น นับแต่วันซึ่งบทกฎหมายนั้น ๆ ได้ออกประกาศใช้จนถึงคราวตรวจชำระในรัชกาลที่ ๑ นี้. ข้าพเจ้าหวังว่าโดยอาศัยความพยายามก่อดำเนินงานด้วยความพากเพียรแล้ว เราคงสามารถที่จะทราบลงไปได้แน่ อย่างน้อยก็เพียงบางส่วนถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขที่ได้กระทำไปในรัชกาลที่ ๑ เนื่องจากการตรวจชำระและรวบรวมประมวลบทกฎหมายในรัชกาลนี้. และเมื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงนี้แล้ว เราคงสามารถที่จะย้อนหลังขึ้นไปค้นคว้าถึงฐานะของกฎหมายที่มีอยู่ในสมัยก่อนหน้าสมัยนี้ กล่าวคือถอยขึ้นไปศึกษาถึงกฎหมายในตอนปลายแห่งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนเสียดังกรุงเก่าพม่า แต่สำหรับการศึกษาดังกฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนเก่าถอยขึ้นไปอีกนั้น นอกจากเหตุการณ์ซึ่งบรรยายไว้ในคำปรารภของบทกฎหมายบางฉบับแล้ว เราก็มีแต่เพียงได้อาศัยพิเคราะห์ดูลักษณะเก่าแก่มากรหรือน้อยแห่งบทบัญญัติของกฎหมายนั้น ๆ เพื่อทราบถึงสมัยต่าง ๆ ที่กฎหมายนั้น ๆ ได้เกิดขึ้น. วิธีทำนองนี้ก็จะออกเป็นร่องรอยเค้าเงื่อนที่คลุมเครือหาความแน่นอนได้ยาก แต่สำหรับข้าพเจ้าแล้วเห็นว่าเมื่อไม่มีวิธีอื่นดีไปกว่า นักประวัติศาสตร์กฎหมายก็ได้แต่อาศัยวิธีนี้สำหรับทำการค้นคว้าให้พอเกิดผลบ้าง.

๒๔. ณ บัดนี้จะบรรยายเรื่องสภาพที่บทกฎหมายในประมวลกฎหมายเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ นั้น ได้ตกทอดมายังเรา ตามประกาศแสดงพระราชปรารภในการประมวลกฎหมายเราทราบว่า เมื่อบทกฎหมายต่าง ๆ ได้รับการตรวจชำระแล้วจากคณะกรรมการและพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินนั้น ได้เขียนเป็นฉบับหลวงมีจำนวนสามชุด และแยกเก็บรักษาไว้ในสถานที่สามแห่ง คือ ชุดหนึ่งรักษาไว้ ณ ห้องเครื่อง ชุดหนึ่ง ณ หอหลวง และอีกชุดหนึ่ง ณ ศาลาหลวงสำหรับลูกขุน ฉบับหลวงทั้งสามชุดนี้ได้ประทับตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว อันเป็นตราประจำตำแหน่งของสมุหนายก สมุหพระกลาโหม และเจ้าพระยาพระคลังเรียงตามลำดับกัน ตราทั้งสามนี้ปิดไว้เป็นสำคัญ เพื่อแสดงถึงความแท้จริงแห่งบทกฎหมายประการหนึ่ง และเพื่อทำให้ตัวบทกฎหมายที่ออกประกาศใช้นั้นมีอำนาจอย่างครบบริบูรณ์ทั้งในส่วนที่จะใช้บังคับในอาณาเขตต์ และในส่วนที่จะให้เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจฝ่ายปกครองเชื่อถือรับฟังได้อีกประการหนึ่ง ในตอนสุดท้ายแห่งประกาศนี้มีข้อความกล่าวห้ามมิให้ลูกขุนเชื่อฟังบทกฎหมายอื่น ซึ่งมีได้ปรากฏอยู่ในฉบับหลวงทั้งสามนี้ ข้อห้ามอันนี้มีแดนบังคับไพศาลมาก เพราะเท่ากับเป็นการให้ยกเลิกโดยเด็ดขาดซึ่งบรรดาบท

กฎหมายที่มีได้ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายใหม่นี้ จะบังคับกฎหมายทุกฉบับแม้จะมีอายุมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีลักษณะเป็นบทกฎหมายที่ถูกแท้จริงอย่างใดก็ตามก็ไม่มีน้ำหนักอันจะอ้างในศาลได้, นอกจากจะเป็นที่พิสูจน์เห็นได้ว่า บทกฎหมายนั้นได้นำเอามาบัญญัติไว้ในประมวลใหม่ตามฉบับเดิมไม่มีผิดเพี้ยน พุทธศักราชอันนี้ชี้ให้เห็นถึงเหตุที่บุคคลมีจะบังคับกฎหมายเขียนด้วยมือเก่า ๆ มิได้ใช้ความระวังรักษาให้ดี และเหตุที่จะบังคับเขียนด้วยมือเก่า ๆ ได้ตกทอดมาถึงเราเป็นจำนวนน้อยมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อีกประการหนึ่ง เราอาจกล่าวได้ว่าการออกประกาศให้ใช้ประมวลกฎหมายฉบับนี้ ได้ทำให้กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงที่สุดลงโดยสิ้นเชิง และเกิดสมัยอีกสมัยหนึ่งสำหรับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. ในที่สุดโดยอาศัยแต่เพียงลักษณะการที่ได้ยกเลิกกฎหมายเดิมโดยสิ้นเชิงนี้ ก็เป็นที่พอแสดงให้เห็นได้แล้วว่างานตรวจชำระ และรวบรวมบทกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๖-๒๓๔๘ นั้น หาใช่แต่การเก็บเอาบทกฎหมายที่กระจัดกระจายมารวบรวมเข้าไว้ในที่แห่งเดียวกันเท่านั้นไม่ แต่เป็นงานที่ใกล้เคียงเข้าไปมากกับงานประมวลกฎหมายครั้งแรก ๆ ในยุโรป.

จะบังคับกฎหมายฉบับหลวงทั้งสามชุดซึ่งได้ทำขึ้นในรัชกาลที่ ๑ นั้น มิได้ตกมาถึงเราโดยครบถ้วน ทั้งนี้ก็โดยจะบังคับหลวงซึ่งรวบรวมขึ้นนี้ชุดหนึ่ง ๆ มีอยู่ด้วยกัน ๔๑ ฉบับ แต่ว่าที่ตกมาถึงเรารวมทั้ง ๓ ชุดมีเพียง ๘๐ ฉบับเท่านั้น ซึ่งในเวลานี้ส่วนหนึ่งของจะบังคับกฎหมายฉบับหลวงเหล่านี้ เก็บไว้ ณ กระทรวงยุติธรรม และอีกส่วนหนึ่ง ณ หอพระสมุดวชิรญาณ แต่เป็นเคราะห์ดีที่เราได้จะบังคับหลวงอย่างน้อยฉบับหนึ่งในสามฉบับเดิม เว้นไว้แต่พระอัยการพรมศักดิ์ และพระอัยการทนาย สำหรับบทกฎหมายสองฉบับนี้เหลือแต่ฉบับรองทรง. ฉบับรองทรงนี้เป็นชุดฉบับรองลงมา ซึ่งที่จริงก็เขียนโดยอาลักษณ์พวกเดียวกันกับพวกที่เขียนชุดฉบับหลวง ผิดกันในเรื่องที่ฉบับรองทรงนี้มีได้มีตราปิดไว้เท่านั้น^(๑)

^(๑) นักศึกษาผู้ประสงค์จะทราบให้ละเอียดถึงฐานะปัจจุบันของจะบังคับหลวงและฉบับรองทรง ซึ่งทำขึ้นในรัชกาลที่ ๑ นั้น ขอให้ไปดูบทประพันธ์ของ นาย ย. บูรเนย์ ชื่อว่า "In ventaire des Manuscrits Juridiques Siamois" ในหนังสือแห่งสมาคมการค้าว่าประเทศไทย เล่ม ๒๓ ภาค ๓ (Journal of the Siam Society, vol. XXIII, part 3, 1929.)

เมื่อยกไม่กล่าวถึงบทกฎหมายสองฉบับนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าเราสามารถพบเห็นตัวบทกฎหมายตามที่ได้ชำระขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๓๔๗-๒๓๔๘ ตามต้นฉบับที่อาลักษณ์เขียนขึ้น เราจะเห็นในต่อไปว่าการที่เราสามารถอ่านบทกฎหมายในฉบับหลวงได้เช่นนี้ หากเป็นการไร้ประโยชน์สำหรับการศึกษาของเราไม่

๒๕. จนกระทั่งรัชกาลที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประชาชนได้รู้จักประมวลกฎหมายของรัชกาลที่ ๑ นี้ ก็แต่โดยอาศัยสำเนาซึ่งเข้าใจว่ามีผู้ลอกคัดมาจากฉบับรองทรงในรัชกาลที่ ๓ หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันได้นำเอาเครื่องพิมพ์หนังสือไทยเข้ามายังกรุงรัตนโกสินทร์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ นายโหมด อมาตยกุล (ต่อมาเลื่อนเป็นพระยาภยาปณัฎ) ได้แสวงหาสำเนาของประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ มาได้ครบ ๑ ชุด จึงเริ่มพิมพ์ขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ ฉบับพิมพ์นี้จะเป็นหนังสือสองเล่มชุด แต่พอนำเอาเล่มที่หนึ่งออกขายก็มีพระราชโองการให้รับเสียคืน และให้เอาไปเผา ในทุกวันนี้มีบางฉบับเหลือ เช่นมืออยู่หนึ่งเล่มที่ได้ตกมาเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ.

ความพยายามของนายโหมด ได้เป็นที่กลับรื้อฟื้นมีขึ้นอีกในรัชกาลที่ ๔ โดยหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ค.บ. บรัดเลย์ หมอผู้นี้ได้พิมพ์หนังสือเล่มที่ ๑ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ และต่อมาปีหนึ่งก็ได้พิมพ์เล่มที่สองขึ้น ฉบับพิมพ์ขึ้นนี้บรรจุตัวบทกฎหมายทุกเรื่องแห่งประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ กับยังมีตัวบทกฎหมายเพิ่มเติมขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง คือกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น อันเป็นบทกฎหมายในรัชกาลที่ ๓ ในการพิมพ์นี้หมอบรัดเลย์ได้ใช้สำเนาของนายโหมดเป็นต้นฉบับ ที่ว่านี้ก็เพราะได้ความจากการเปรียบเทียบระหว่างฉบับพิมพ์ของนายโหมดกับฉบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ กล่าวคือในฉบับพิมพ์ทั้งสองฉบับนี้ ได้มีตัวบทกฎหมายที่ไม่ครบบริบูรณ์เรื่องหนึ่งพิมพ์ไว้ท้ายกฎหมายลักษณะลักพาตัวบทที่ไม่ครบนี้ปรากฏว่าเป็นตอนต้นของบทกฎหมายลักษณะหนึ่ง ซึ่งเรียกว่ามูลคดีวิวาท

หมายเหตุ บก. เมื่อรัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนชื่อ "สยาม" เป็น "ประเทศไทย" ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ "สยามสมาคม" ก็เปลี่ยนชื่อตามสมัยนิยมไปชั่วคราวว่า "สมาคมการค้นคว้าประเทศไทย" ด้วย -บก. ๒๕๕๐.

บทกฎหมายลักษณะนี้ได้พิมพ์ไว้อย่างครบบริบูรณ์ในตอนต้นของกฎหมายเล่มสองของหมอบรัดเลย์. การซ้ำกันนี้ เนื่องมาจากมูลเหตุอย่างเดียวกัน คือ เกิดจากการที่ผู้เขียนซึ่งลอกคัดสำเนาประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ให้แก่นายโหมคนั้น เห็นว่ายังมีหน้าสมุดเหลือว่างอยู่ ภายหลังที่ได้คัดลักษณะลักพาแล้ว จึงได้เริ่มเขียนลักษณะมูลคดีวิวาทต่อท้ายลงไปอีก แต่ครั้งแล้วหน้าสมุดได้หมดลงเสียก่อนที่ตัวบทกฎหมายลักษณะนี้จะจบลง จึงเป็นอันได้ทิ้งค้างไว้ ครั้นเมื่อนำเอามาใช้เป็นสำเนาในการพิมพ์ ผู้พิมพ์ก็ไม่ได้ใช้ความระมัดระวังว่า ตอนที่ขาดตัวอยู่นี้เป็นแต่เพียงตอนต้นของลักษณะมูลคดีวิวาท จึงได้ให้ต่อติดท้ายตัวบทของลักษณะลักพา ซึ่งกฎหมายทั้งสองลักษณะนี้มีได้มีความเกี่ยวเนื่องกันแต่อย่างใด.

ต่อจากการพิมพ์ของหมอบรัดเลย์แล้ว ก็ได้มีการพิมพ์ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เกิดขึ้นอีกหลายครั้ง. หนังสือราชกิจจานุเบกษาก็ได้พิมพ์ออกโฆษณาส่วนมากของกฎหมายเก่าเหล่านี้เป็นตอน ๆ ติดต่อกันเป็นลำดับ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๘ กับ ๒๔๒๑ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๘ หลวงดำรงธรรมสาร (มี) ผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา ได้พิมพ์หนังสือสองเล่ม ชื่อ "กฎหมายเก่าใหม่" อันเป็นหนังสือประชุมบทกฎหมาย, นอกจากตัวบทกฎหมายในฉบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์แล้ว ยังบรรจุกฎหมายใหม่และประกาศซึ่งใช้อยู่ในขณะพิมพ์หนังสือ นั้นอีกด้วย. ประโยชน์อันเป็นสาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมบทกฎหมายนี้ขึ้น ก็คือโดยการนำเอาบทกฎหมายต่าง ๆ อันมีวัตถุอันเดียวกันเข้ามาวางไว้รวมกัน ย่อมจะทำให้ค้นหาบรรดาบทกฎหมายที่เกี่ยวกับกรณีใดกรณีหนึ่งได้โดยง่าย และโดยเหตุนี้ก็จะช่วยให้ความสะดวกแก่การตรวจค้นบทกฎหมายทั้งหลายซึ่งกำลังใช้อยู่. ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงจัดพิมพ์บทกฎหมายขึ้นอีกเป็นหนังสือ ๒ เล่ม โดยทรงเขียนคำอธิบายเพิ่มเติมด้วย. บทกฎหมายที่พระองค์พิมพ์ขึ้นครั้งนี้ ทรงตัดเอาบทที่ยกเลิกไม่ใช้แล้วออกเสีย. อนึ่ง ในตอนท้ายแห่งเล่มที่ ๑ ของหนังสือนี้ พระองค์ได้ทรงจัดพิมพ์ส่วนเพิ่มเติมขึ้นอีก ชื่อกฎหมายลิลิตและกรมศักดิ์สำเร็จ อันเป็นหนังสือที่ได้เรียบเรียงขึ้นแต่ครั้ง พ.ศ. ๒๓๔๔ ซึ่งเป็นย่อแห่งหลักสำคัญของกฎหมายสำหรับเป็นคู่มือของศาล. หนังสือฉบับนี้เป็นตำรากฎหมายเก่าที่สุดซึ่งเราได้รับมา. เนื่องจากที่เป็นหนังสือซึ่งแต่งขึ้นก่อนการประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ จึงอาจจะนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้เป็นพิเศษสำหรับประกอบการศึกษาในประวัติศาสตร์กฎหมาย. นอกจากนี้ยังเป็นหนังสือที่ให้แนวความคิดแก่เรา เกี่ยวแก่หนังสือคู่มือกฎหมายหรือตำราซึ่งเคยใช้อยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา.

๒๖. บทกฎหมายในละบับพิมพ์ตามที่กล่าวมานี้ รวมทั้งที่อยู่ในราชกิจจานุเบกษา ด้วยนั้น ผู้จัดพิมพ์มิได้นำเข้าตรวจสอบกับละบับกฎหมายละบับหลวงที่จัดทำขึ้นในรัชกาลที่ ๑ คงเป็นแต่เพียงพิมพ์ลอกคัดต่อมาจากตัวบทกฎหมายตามที่หมอบรัดเลย์ได้พิมพ์ขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ นอกจากละบับพิมพ์ของหลวงดำรงธรรมสารแล้ว ในละบับพิมพ์อื่น ๆ ผู้อ่านจะได้พบตอนต้นของลักษณะมูลคดีวิวาทเข้ามาติดต่อท้ายกฎหมายลักษณะลักพาอยู่ด้วย ดังเช่นในละบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์. ในละบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ นอกจากการผิดพลาดตอนนี้อย่างนี้ ยังมีตอนอื่น ๆ อีกหลายแห่งซึ่งผิดมากยิ่งขึ้นไปกว่าตอนนี้อีก ถ้าหากเราทำการเปรียบเทียบละบับของหมอบรัดเลย์กับละบับกฎหมายละบับหลวงในรัชกาลที่ ๑ แล้ว เราจะเห็นได้ว่าละบับของหมอบรัดเลย์เต็มไปด้วยที่ผิดพลาดมากมาย ซึ่งโดยเหตุที่มีการผิด ๆ ดังนี้เอง จึงบางครั้งได้ทำให้ผู้อ่านกฎหมายเก่าในละบับพิมพ์ไม่สามารถจะเข้าใจได้โดยถนัด จนพากันหลงคิดกฎหมายเก่าว่ามีข้อความเข้าใจยาก หรือมีฉะนั้นบางครั้งก็เลยพาให้เข้าใจความผิดไปทีเดียว. ความผิดพลาดในละบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์นี้ ได้ตกทอดไปยังละบับพิมพ์อื่น ๆ ในรุ่นหลังอีกมาก เว้นไว้แต่นาน ๆ ครั้งที่มีผู้จัดพิมพ์ได้พบเห็นเข้าและแก้ไขเอาเอง อาศัยเหตุตามที่กล่าวนี้ ผลจึงมีว่า ถ้าหากปรารถนาจะทำการพิเคราะห์ค้นเอาความแท้จริงแห่งตัวบทกฎหมาย อันเป็นสิ่งที่พึงจำต้องกระทำ ขาดเสียมิได้ในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายแล้ว เพื่อความรอบคอบควรจะไปค้นพิเคราะห์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จากละบับกฎหมายละบับหลวง ณ หอพระสมุดวชิรญาณ หรือ ณ กระทรวงยุติธรรม.

๒๗. ในระหว่างปีหลัง ๆ มานี้ ได้มีผู้รู้สึกถึงคุณประโยชน์ในการที่จะนำเอาตัวบทกฎหมายตามที่เขียนอยู่ในละบับหลวงออกโฆษณาเผยแพร่แก่ประชาชน ในตอนปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๑ นาย ย. บุรณีย์ ได้พิมพ์ตัวบทกฎหมายลักษณะมรดกในหนังสือแห่งสมาคมการค้นคว้าประเทศไทย ไว้ถูกต้องตามละบับหลวงละบับเดียวที่ตกมาถึงสมัยเรา สองปีต่อมาหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้จัดการจำลองละบับกฎหมายละบับหลวงเก่าละบับ จากบรรดาละบับหลวงทั้งหลายที่ตกมาถึงสมัยเรา ด้วยวิธีถ่ายภาพและพิมพ์ลงในหนังสือ "ประชุมกฎหมาย" เล่มที่หนึ่ง, เกือบจะเป็นในขณะเดียวกัน ได้มีการพิมพ์กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จขึ้น โดยลอกคัดตัวบทตามละบับหลวงที่ยังเหลืออยู่ละบับเดียว. ในที่สุดราชบัณฑิตยสภา

ได้เริ่มเอาใจใส่ในกิจจะธุระเรื่องนี้บ้างเหมือนกัน และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็ได้จัดพิมพ์ลอกคัด
กฎหมายลักษณะอาญาหลวง และลักษณะอาญาราชฎีจากฉบับกฎหมายฉบับหลวงที่เก็บ
ไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ. โดยอาศัยการพิมพ์เผยแพร่ทำนองนี้ในยุคนี้ ตัวบทกฎหมายที่
ถูกต้องแท้ของกฎหมายเก่าจึงเริ่มจะปรากฏให้เห็นที่ทราบได้ดีกว่าในสมัยที่ล่วงมามากขึ้น.
การกระทำเช่นนี้ควรจะได้รับความชมเชยเป็นอย่างมากและควรเอาใจช่วยขอให้ความ
เคลื่อนไหวในการพิมพ์โฆษณาทำนองนี้ดำเนินสืบหน้าต่อไป เพราะการทราบถึงตัวบท
แท้จริงของกฎหมายเก่านั้น เป็นขั้นต้นอันจำเป็นของการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย.^(๑)

๔. ตัวบทกฎหมายภายหลังการประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

๒๘. ประมวลกฎหมาย พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๓๔๘ หาได้บรรจุแต่เพียงบทกฎหมายซึ่ง
ตรวจชำระสะสางจากบรรดากฎหมายเก่าที่ได้รับมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่านั้นไม่ ยัง
รวบรวมเอาบทกฎหมายที่ได้ประกาศใช้โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ซึ่งมีอยู่จนถึง
เวลานั้นด้วย. จำนวนหนึ่งแห่งบทกฎหมายจำพวกหลังนี้ได้เป็นที่ปรากฏให้เห็นว่าแทรกกัน
อยู่ในระหว่างกฎหมายเก่าหลายแห่ง แต่ส่วนมากได้แยกรวมไว้ต่างหากในพระราชบัญญัติ
กฎหมายพระสงฆ์และพระราชกำหนดใหม่. เนื่องจากเหตุที่การชำระกฎหมายได้กระทำเพียง
เมื่อสี่ปีก่อนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ สวรรคต จึงเป็นที่ถือได้ว่ากฎหมายเกือบ
ทั้งหมดในรัชกาลที่ ๑ นี้ได้รวบรวมเข้าไว้ในประมวลกฎหมายนี้.

ตัวบทกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ ที่ได้ออกประกาศใช้ภายหลัง พ.ศ. ๒๓๔๘ และตัว
บทกฎหมายในสองรัชกาลต่อมาได้มีปรากฏเป็นฉบับเขียน ซึ่งบัดนี้เก็บรักษาไว้ ณ หอ
พระสมุดวชิรญาณ. บัญชีรายชื่อบทกฎหมายเหล่านี้ ได้ลงพิมพ์ในหนังสือรายเดือนนิติสาส์น
เล่มปี พ.ศ. ๒๔๗๓ เดือนตุลาคม ตัวบทกฎหมายเหล่านี้มีเป็นจำนวนน้อยที่สุด และไม่สู้มี

(๑) หลังจากที่คำสอนนี้เขียนเสร็จแล้ว มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้จัดการพิมพ์กฎหมาย
เก่าอีกครั้ง ๑ ให้ถูกต้องตามฉบับหลวง เป็นหนังสือ ๓ เล่ม โดยให้ชื่อว่าประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จ.
ศ. ๑๑๖๖ พิมพ์เสร็จในปี ๒๔๘๒.

ประโยชน์นัก^(๑) อนึ่ง ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในระบอบพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ ๆ ได้นำเอากฎหมายลักษณะโจรห้าเส้นอันเป็นกฎหมายในรัชกาลที่ ๓ พิมพ์เพิ่มเติมเข้าไว้ด้วย.

๒๕. ครั้นมาในรัชกาลที่ ๔ ประเทศไทยเข้าสู่ยุคที่จะรับการเปลี่ยนแปลงตามอารยธรรมปัจจุบัน และจัดการขยายฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศซึ่งให้เป็นโอกาสเกิดมีบัญญัติกฎหมายขึ้นมากหลาย และน่าสนใจสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย ส่วนเล็กน้อยส่วนหนึ่งของกฎหมายในรัชกาลนี้ ได้ปรากฏอยู่ในฉบับแรก ๆ ของราชกิจจานุเบกษา ซึ่งได้เริ่มต้นมีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๑ และหยุดชะงักไปในตอนกลางของปีต่อมา. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ รัฐบาลได้รับรวบรวมบทกฎหมายในครั้งรัชกาลที่ ๔ ซึ่งยังใช้อยู่ในขณะพิมพ์ขึ้นนั้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่ศาล. ในที่สุดระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๔ กับ ๒๔๖๕ ราชบัณฑิตยสภาได้จัดพิมพ์ด้วยบทกฎหมายทั้งหมดบรรดาที่ได้ออกประกาศใช้ในรัชกาลที่ ๔ ขึ้นเป็นหนังสือ ๕ เล่ม ให้ชื่อว่า "ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔"

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การพิมพ์ได้เจริญขึ้นเป็นลำดับและกลายเป็นวิธีสามัญสำหรับโฆษณาประกาศต่าง ๆ ทางราชการ. หนังสือราชกิจจานุเบกษาได้กลับมีขึ้นใหม่อีกใน พ.ศ. ๒๔๑๗ และหลังจากที่ได้หยุดชะงักไปอีกครั้ง ช่วงเวลาอันเล็กน้อยก็ได้มีออกโดยสม่ำเสมอต่อมาราบเท่าทุกวันนี้. และถึงแม้ว่าในขณะนั้นยังหาได้เป็นที่ถ้อยกันไม่ว่าบทกฎหมายทั้งปวงนั้น จำต้องได้มีการประกาศใช้ปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาก่อนจึงจะมีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ก็ดี, แต่ความจริงบทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งออกประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ โดยมากก็ลงพิมพ์อยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษานี้ทุกฉบับ ครั้นมาใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) เมื่อยังเป็นหลวงรัตนัญปะติได้ลงมือรวบรวมกฎหมายและประกาศ ซึ่งได้ออกประกาศใช้มาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๕ มาพิมพ์ขึ้น หนังสือชุมนุมกฎหมายชุดนี้ ซึ่งมักเรียกกันว่ากฎหมายไกรสีได้มาหยุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ รวมเป็นหนังสือ ๗ เล่ม. ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ หลวงดำรงธรรมสาร (มี) ก็ได้จัดพิมพ์ด้วยบทกฎหมายขึ้นบ้างเหมือนกัน เป็นหนังสือซึ่งบรรจุกฎหมายที่ออกประกาศใช้ในปีที่ล่วงไปแล้ว หนังสือนี้

^(๑) หลังจากที่คำสอนนี้เขียนเสร็จแล้ว นายร้อยตำรวจโทเสถียร ลายลักษณ์ ได้พิมพ์บทกฎหมายเหล่านี้ในหนังสือ "ประชุมกฎหมายประจำศก" เล่ม ๑ และ ๔.

พิมพ์ออกปีละ ๑ ครั้ง การพิมพ์หนังสือประชุมกฎหมายออกปีละครั้งทำนองนี้ได้เป็นที่ปฏิบัติกันสืบมาจนบัดนี้.

๕. หนังสือรวบรวมคำพิพากษา

๓๐. คำพิพากษาของศาลก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นไป มิได้ตกทอดมาถึงเราเลย ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๘ กับ ๒๔๒๖ หนังสือราชกิจจานุเบกษาได้พิมพ์คำพิพากษาบางฉบับของศาลลูกขุนเพื่อเป็นบรรทัดฐานแก่ศาลล่าง คำพิพากษาเหล่านี้แม้ว่ามีจำนวนน้อยและเป็นคำพิพากษาที่มีขึ้นในสมัยไม่เก่าแก่นักก็ตาม แต่ก็มีประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์กฎหมาย เพราะคำพิพากษาเหล่านี้ได้ประกอบเป็นหลักฐานเกือบทั้งหมดเท่าที่เราได้รับมาสำหรับแสดงให้เห็นธรรมเนียมประเพณีที่ศาลเก่าเคยปฏิบัติตาม.

ครั้งแรกที่มีหนังสือรวบรวมคำพิพากษาขึ้นนั้น เป็นเวลาหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ทางการศาล และการปกครองในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) ได้ออกหนังสือรายปักษ์ ชื่อว่า "ธรรมศาสตร์วินิจัย" ขึ้น เป็นหนังสือพิมพ์การเมือง, การกฎหมาย, และการศาลด้วย หนังสือนี้ลงพิมพ์คดีและคำพิพากษาที่น่าใฝ่ใจ และได้ถึงที่สุดลงใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีหนังสือรายปักษ์ออกอันเป็นหนังสือประชุมคำพิพากษาโดยฉะเพาะ ชื่อว่า "ธรรมศาสตร์สมัย" มีอายุอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ หนังสือนี้ลงพิมพ์คำพิพากษาที่สำคัญ ๆ ของศาลต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองพร้อมกับลงพิมพ์คำฟ้องกับเอกสารประกอบฟ้อง และคำให้การพยานตามสำนวนคดีด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ กรมหลวงราชบุรีฯ ได้ทรงรวบรวมคำพิพากษาที่ทรงเลือกคัดแล้วของศาลฎีกาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ พิมพ์เป็นหนังสือขึ้น ให้ชื่อว่า "ฎีกาบางเรื่อง" เพื่อประโยชน์ของนักเรียนกฎหมาย. หนังสือชุดนี้ผู้เจ้าของได้ทรงจัดพิมพ์ใหม่หลายครั้ง และทรงเติมหมายเหตุความเห็นซึ่งบางครั้งก็เป็นความเห็นที่กว้างขวางพิสดารมาก หนังสือนี้มีอายุจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จัดว่าเป็นหนังสือที่ให้คุณประโยชน์สำหรับค้นคว้าให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงผันแปรของกฎหมายไทยในยุคปัจจุบัน. หนังสือประชุมคำพิพากษาที่ออกในเวลาต่อ ๆ มา ได้ดำเนินทำนองเดียวกับหนังสือฎีกาบางเรื่องนี้ คือ รวบรวมเอาแต่คำพิพากษาของศาลฎีกามา

ลงเท่านั้น หนังสือเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องนำมากล่าวไว้
ณ ที่นี้.